

Ewangelia Ebionitów była księgą grupy judeochrześcijan oddzielonych od Kościoła, o silnym nastawieniu enkratystycznym, być może zredagowaną pod imieniem dwunastu Apostołów, stąd bywa identyfikowana z *Ewangelią Dwunastu*.

Trwają dyskusje na temat stosunku tych Ewangelii do Ewangelii kanonicznych; K. Aland w swej *Synopsie* podaje te wszystkie teksty przy odpowiednich fragmentach Ewangelii kanonicznych.

W tej sytuacji, gdy istnieje szereg często ze sobą sprzecznych teorii, warto pamiętać o rozsądnych słowach M. Dibeliusa, o których nie zawsze pamiętają badacze: „Wyjaśnienia mogą przynieść nie nowe teorie, ale nowe odkrycia”⁶⁶. Niestety, nowe odkrycia, jak znalezienie *Iudad’kon* i średniowiecznych fragmentów *Ewangelii Hebrajczyków*, nic nie wyjaśniły, a tylko skomplikowały problem.

a. *Ewangelia Hebrajczyków* (EwHbr)

Ponieważ EwHbr jest cytowana na początku II w. przez Ignacego Antiocheńskiego (tekst 17) oraz przez Papiasza (tekst 8) i w drugiej połowie tegoż wieku przez Hegezypa (tekst 9), należy przypuszczać, że powstała ona w końcu I w. J. Daniélou przypuszcza nawet, że EwHbr powstała przez rokiem 70⁶⁷. Miejscem jej powstania miała być Pella, dokąd udali się judeochrześcijanie z Jerozolimy przed wybuchem powstania w 67 roku; J. Daniélou uważa natomiast, że powstała w Jerozolimie. Za czasów św. Hieronima używała jej grupa judeochrześcijańska Nazareńczyków (lub Nazareńczyków) w okolicach Berei (dziś Aleppo, por. teksty 24nn.) oraz ebionici (tekst 20). Inni uważają, że powstała wśród judeochrześcijan w Egipcie. Została ona napisana literami hebrajskimi w języku aramejskim – tak należy rozumieć zwroty o języku hebrajskim (tekst 10), syryjskim (tekst 9) czy chaldejskim (tekst 25). Jest rzeczą prawdopodobną, że istniał jej przekład grecki, używany przez pisarzy działających przed św. Hieronimem (np. przez Orygenes, tekst 15). Nie wiemy jednak, co z nim się stało.

Św. Hieronim w czasie swego pobytu na pustyni syryjskiej koło Antiochii (w latach 375-378), miał się zapoznać z EwHbr i przełożyć ją: nie wiadomo tylko, czy na grecki, czy na łacinę (tekst 14). Cytuje ją pod różnymi tytułami, nie wymienia jej jednak w katalogu swoich dzieł. Wobec tych sprzeczności rodzi się pytanie, czy w ogóle ją miał w rękę? Prawdopodobnie dowiedział się o niej z dzieł Orygenes i powziął zamiar jej przełożenia, którego jednak, jak się wydaje, nigdy nie dokonał.

Nie wiadomo również, jaki był stosunek EwHbr do aramejskiego tekstu Ewangelii św. Mateusza. Hieronim twierdzi, że był to jej oryginał, z którego przełożono ją na j. grecki; miał się on znajdować w Bibliotece w Cezarei Palestyńskiej (tekst 25). Pogląd ten jest na ogół odrzucany. Dodajmy, że wedle *Stychometrii* Nikefora

⁶⁶ *Geschichte der urchristlichen Litteratur*, 1, Berlin 1926, 55.

⁶⁷ *Théologie du Judéo-Christianisme*, Tournai 1958, 34 [por. MT 39, 37].

EwHbr liczyła 2200 stychów, podczas gdy Ewangelia Mateusza – 2500. Nie wiemy też, czy były dwa utwory: EwHbr i EwNaz czy też istniał jeden utwór. Z tego wszystkiego widać, że pomimo stosunkowo dużej ilości zachowanych fragmentów, bardzo niewiele wiemy o samym utworze, tym bardziej, że wiadomości przekazane przez św. Hieronima są dość niepewne i chaotyczne. Był to prawdopodobnie luźny przekład aramejski Ewangelii Mateusza, rozwinięty w sposób anegdotyczno-midraszowy, gnostycyzujący, zawierał jednak sporo elementów własnych. W przeciwieństwie jednak do *Ewangelii Ebionitów* i *Ewangelii Egipcjan* był to utwór zasadniczo ortodoksyjny i autorzy starożytni nie zaliczali go do utworów heretyckich.

W XX wieku odkryto nowe fragmenty EwHbr: w *Iudaŕkon* – nie wiemy jednak, czy ten enigmatyczny utwór zawierał fragmenty EwHbr czy warianty Ewangelii Mateusza – oraz zawarte w tekstach średniowiecznych, szczególnie pochodzących z Irlandii z czego mogłoby wynikać, że była ona znana jeszcze we wczesnym średniowieczu. Ten pogląd budzi jednak poważne wątpliwości, ponieważ nie można zapominać, że często wszelkie nieznanne teksty zawierające wiadomości ewangeliczne opatrywano tytułem *Ewangelia Hebrajczyków*; stąd też poważne wątpliwości, czy są to istotnie fragmenty z EwHbr.

W naszym tekście podajemy teksty autentyczne i wątpliwe – zaznaczając opinie o ich autentyczności Kljina i Alanda – oraz miejsca, w których występują (zazwyczaj w zmienionej formie) u pisarzy epoki patrystycznej. Literą „W” oznaczamy teksty wątpliwe.

Ireneusz († ok. 202)

1. [Ebionicy] używają wyłącznie Ewangelii według Mateusza, a odrzucają Apostoła Pawła nazywając go apostatą Prawa⁶⁸.

2. Albowiem ebionicy używając wyłącznie Ewangelii według Mateusza i na jej podstawie dowodząc, niesłusznie mniemają o Panu⁶⁹.

Klemens Aleksandryjski († ok. 212)

3a. Podobnie jest napisane w *Ewangelii według Hebrajczyków*: „Kto się dziwi, będzie królował, a kto będzie królował, dozna ukojenia”⁷⁰.

3b. To samo znaczy i takie zdanie: „Ten, kto szuka, nie przestanie szukać, aż znajdzie; gdy zaś znajdzie, dozna zdziwienia; gdy dozna zdziwienia, osiągnie królestwo; gdy królestwo osiągnie, wtedy dopiero dozna ukojenia”⁷¹.

⁶⁸ *Adv. haer.* 1, 26, 1, SCh 264, 346.

⁶⁹ *Adv. haer.* 3, 11, 7, SCh 211, 158. Kljina 4 neguje wiarygodność świadectw Ireneusza.

⁷⁰ *Kobierce* 2, 9, 45, 5, GCS 15, 137, cyt. wg przekładu J. Pliszczyńskiej, 1, 160.

⁷¹ *Kobierce* 5, 14, 96, 3, GCS 15, 389, tł. pol. 2, 76. W obydwu tekstach zastosowano, dla opisanego gnostyckiego procesu zbawienia, typowy *climax*. Por. EwTm 2 (objaśnienia); Kljina 47-51 (EwHbr); Aland, 601– indeks (EwEb).

Orygenes († 254)

4. A jeśli zaś ktoś przyjmuje *Ewangelię Hebrajczyków*, w której sam Zbawiciel mówi: „Dziś wziął mnie Duch Święty, matka moja⁷², chwycił mnie niedawno za jeden z włosów moich⁷³ i zaniósł mnie na wysoką górę Tabor⁷⁴”, ten zapyta, w jaki sposób Duch Święty, który powstał „za pośrednictwem Słowa” mógł być „matką Chrystusa”⁷⁵.

5. Napisano w pewnej *Ewangelii* zatytułowanej *według Hebrajczyków* (jeśli wszakże ktoś ją uznaje za dobrą nie tyle dla wiarygodności, ile dla ukazania rozpatrywanej sprawy): „Zapytał Go jeden bogaty człowiek: «Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie?»⁷⁶ Odpowiedział mu: «Człowiecze, wypełniaj Prawo i Proroków!» Odrzekł: «Wypełniałem». Rzekł do niego: «Idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, potem przyjdź i chodź za Mną!» Bogaty zaczął skrobać się po głowie i nie był zadowolony. A Pan powiedział do niego: «Jakże możesz mówić: wypełniałem Prawo i Proroków? Przecież napisano w Prawie: ‘Miłuj bliźniego swego jak siebie samego’⁷⁷, a oto liczni twoi bracia, synowie Abrahama, za ubiór mają gnój, umierają z głodu, dom zaś twój jest pełen wszelkiego dobra, i nic z niego do nich nie dochodzi». Zwróciwszy się zaś do swego ucznia Szymona, który siedział przy Nim, rzekł: «Szymonie, synu Jony, łatwiej jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogaczowi wejść do królestwa niebieskiego»⁷⁸.

⁷² Por. Mk 1, 12; Mt 4, 1.

⁷³ Por. Ez 8, 3; Dn 14, 36.

⁷⁴ Por. Mt 4, 8.

⁷⁵ *In Ioan* 2, 12, 87, GCS Orig. Werke 4, 67; tł. pol. S. Kalinkowski, PSP 28, 115; Tenże, *Hom. in Hierem.* 15, 4, GCS 6, 128; Hieronim, *Comm. II in Mich* 7, 6, CCL 76, 513n.; Tenże, *In Esai.* 40, 9, CCL 74a, 459; Tenże, *In Ez.* 16, 13, CCL 75, 178. Hieronim nie przyjmuje EwHbr, ale i jej nie potępia. Tekst mówi prawdopodobnie o kuszeniu Chrystusa. W gnostyckim apokryfie Jakuba z Nag Hammadi Jezus nazywa się synem Ducha Świętego. W *Kom. do Mi* Hieronim zwraca uwagę na rodzaj żeński Ducha Świętego (*Ruah*) i mówi o duszy, oblubienicy Słowa, która *socrum habere Spiritum Sanctum* – zwrot nieprzekładalny na j. polski. Klijn 52-55(EwHbr); Aland – Mt 4, 1-11(EwHbr).

⁷⁶ Por. Mt 19, 16-24.

⁷⁷ Por. Kpł 19, 18.

⁷⁸ *Comm. in Mt* 15, 14, GCS 40, 389 – łacińska parafraza Orygenesesa. Tł. pol. K. Augustyniak, *ŻrMT* 10, 247. Por. P. Egert. 2 (poniżej s. 138). Wg Jeremiasa (86n.) fragment ten nie wyszedł spod pióra Orygenesesa; Klijn uważa go za tekst Orygenesesa, Klijn 56-60 (EwNaz); Aland 340 (EwHbr).

Euzebiusz z Cezarei († 339)

6. Do ksiąg tego samego rodzaju [podsuniętych, gr. *antilegomena*] zaliczają niektórzy jeszcze *Ewangelię według Hebrajczyków*, w której się lubują przede wszystkim chrześcijanie pochodzenia żydowskiego⁷⁹.

7. Oni [ebionici] byli zdania, że należy odrzucić wszystkie listy Pawła, którego nazywają odstępcą od Zakonu. Używali jednej tylko *Ewangelii według Hebrajczyków*, innym zaś ewangeliom niewielkie przypisywali znaczenie⁸⁰.

8. Prócz tego [Papiasz] przytacza jeszcze opowieść o jakiejś niewieście, którą oskarżono przed Panem o wiele grzechów⁸¹. To samo opowiadanie znajdujemy również w *Ewangelii według Hebrajczyków*⁸².

9. Hegezyp przytacza szczegóły z *Ewangelii według Hebrajczyków* z syryjskiego, a szczególnie dialektu aramejskiego, wykazując tym, że był chrześcijaninem pochodzenia żydowskiego. Wspomina o innych jeszcze sprawach, które znał z tradycji żydowskiej⁸³.

10. Jednakże *Ewangelia*, która dotarła do nas napisana pismem hebrajskim, nie rzuca groźby przeciw temu, który ukrył, ale przeciw temu, który żył w rozpuście: mówi bowiem o trzech sługach⁸⁴: o tym, który przejadł dobra Pana z wszetecznicami i fletnistkami⁸⁵, o tym, który pomnożył majątność i o tym, który ukrył talent. A dalej: jeden został przyjęty, drugi jedynie zganiony, trzeci zaś zamknięty w więzieniu. Tak więc pytam, czy u Mateusza po wszystkich słowach skierowanych przeciw temu, któremu nic nie zrobił, groźba została wypowiedziana o nim, czy też przez powtórzenie o pierwszym, to jest o jedzącym z pijącymi z wszetecznicami⁸⁶.

⁷⁹ HE 3, 25, tł. pol. A. Lisiecki, POK 3, 124. Klijn 116-119 uważa, że nie bardzo można stwierdzić, z jakiej Ewangelii judeochrześcijańskiej ten tekst pochodzi.

⁸⁰ HE 3, 27, 126.

⁸¹ Por. J 7, 53 – 8, 11. Epizod tu wspomniany (por. J 8, 3-11) znajduje się tylko w niektórych rękopisach; ten tekst stanowi najstarsze jego potwierdzenie.

⁸² HE 3, 39, 144. Papiasz, bp Hierapolis I/II w.; zbierał słowa Pana. Klijn 116-119 (W); Aland 326 (EwHbr).

⁸³ HE 4, 22, 181. Hegezyp – pisarz II w., zwalczał gnostyków; fragmenty jego dzieł podaje Euzebiusz. J. syryjski – dialekt języka aramajskiego. Por J 6, 37; 17, 6. 9.

⁸⁴ Por. Mt 25, 14-30; Łk 15, 11-32.

⁸⁵ Por. P.Oxy 840, 36.

⁸⁶ *Theophaneia* 4, 22, PG 24, 685-688. Klijn 60-62 (EwNaz); Aland 411 (EwHbr).

11. On dał poznać przyczynę podziału dusz⁸⁷, która miała nastąpić w domach, jak to mogliśmy spotkać w *Ewangelii* rozpowszechnionej wśród Żydów, spisanej w języku hebrajskim, gdzie jest powiedziane: „Wybieram sobie wszystkich najlepszych⁸⁸, których dał mi Ojciec, który jest w niebie”⁸⁹.

Dydym Ślepy († 398)

12. Wydaje się, że Mateusz w *Ewangelii* Łukasza jest nazwany Lewi⁹⁰. Ale on nie jest tym samym, ale Maciej⁹¹, który zajął miejsce Judasza i Lewi jest tym samym, mającym dwa imiona. Widać to z *Ewangelii według Hebrajczyków*⁹².

Epifaniusz z Salaminy († 403)

13. [Nazarejczycy] mają *Ewangelię* według Mateusza najpełniejszą, po hebrajsku. U nich zachowała się ona jeszcze tak, jak została spisana na początku, to jest literami hebrajskimi. Ale nie wiem, czy zniesiono genealogię od Abrahama do Chrystusa⁹³.

Hieronim († 419)

14. Jak czytaliśmy w *Ewangelii* hebrajskiej, że Pan powiedział do uczniów: „I nigdy nie bądźcie radośni, jak tylko wtedy, gdy na brata swego spojrzycie z miłością”⁹⁴.

15. ...również tzw. *Ewangelia według Hebrajczyków*, przetłumaczona niedawno przeze mnie na język grecki i łaciński; korzysta z niej często Orygenes. Po opisie Zmartwychwstania Zbawiciela czytamy w owej

⁸⁷ Por. Mt 10, 34.

⁸⁸ Por. Mt 10, 13; J 13, 18; 15, 16. 19.

⁸⁹ *Theophaneia* syr. 4, 12, ed. S. Lee, London 1948 (por. GCS 11, 2, 183). Przekład na podstawie Erbeta I, 1, 119; Kljn 62-65 (EwNaz).

⁹⁰ Por. Mk 2, 14; Łk 5, 27-29.

⁹¹ Por. Dz 1, 23.

⁹² M. Gronewald, *Psalmenkommentar III, Texte und Abhandlungen* 8, Bonn 1969, 184, 9n. Wydaje się, że mamy tu typowe pomieszanie imion Mateusz i Maciej, częs to spotykane w literaturze apokryficznej. O Dydymie: S. P. Brock, NTSt 18(1971) 220-222; D. L. Lührmann, NovTest 29(1927) 265-279. Kljn 77n. (EwHbr).

⁹³ *Haer.* 29, 9, 4, GCS 25, 352. W tym fragmencie Epifaniusz mówi o nazarejczykach przebywających w Berea (Aleppo), por. frg 16. Uważa, że EwHbr jest substancjalnie identyczna z Mt, choć jej, jak się wydaje, nie miał w rękach. O Epifaniu por. SWP 131-134.

⁹⁴ *Comm. III in Eph* 5, 4, PL 26, 352. O Hieronimie por. G. Bardy, MelScRel 3(1946) 5-36. Kljn 78 (EwHbr); Aland 79 i 250 (EwHbr).

Ewangelii: „Pan zaś, gdy oddał płaszcz słudze kapłana przyszedł do Jakuba i objawił się mu⁹⁵. Jakub bowiem poprzysiągł, gdy pił kielich Pański, że nie będzie spożywał chleba, dopóki nie ujrzy Zmartwychwstającego Chrystusa⁹⁶. A zaraz potem przytacza słowa Pana: „Przynieście stół i chleb!” i dodaje: „...przyniesiono chleb, ułamał Go, pobłogosławił, dał⁹⁷ Jakubowi Sprawiedliwemu i rzekł do niego: «Bracie Mój, spożyj ten chleb, bo Syn Człowieczy zmartwychwstał»⁹⁸.

16. Mateusz albo Lewi, naprzód celnik a później Apostoł, pierwszy w Judei spisał *Ewangelię* Chrystusową literami i słowami hebrajskimi dla tych, którzy będąc obrzezanymi przyjęli wiarę. Nie jest dość pewne, przez kogo została później przetłumaczona na język grecki. Natomiast po hebrajsku posiada ją aż do dzisiaj Biblioteka Cezarejska... Ja także miałem sposobność ją przepisać dzięki Nazarejczykom, którzy w mieście syryjskim Berei posługują się tą księgą. Należy w niej zwrócić uwagę na to, że gdziekolwiek ewangelista przytacza świadectwa ze Starego Testamentu, czy to we własnej, czy w Chrystusa Pana osobie, nigdzie nie trzyma się powagi tłumaczeń *Septuaginty*, lecz idzie za tekstem hebrajskim. Do tego rodzaju cytatów należą owe dwa: „Z Egiptu wezwałem Syna mego⁹⁹ i „bo Nazarejczykiem będzie nazwany¹⁰⁰.

17. [Ignacy Antiocheński napisał list] do Polikarpa, polecając mu Kościół antiocheński. W tym ostatnim liście i w *Ewangelii*, którą niedawno przetłumaczyłem, daje świadectwo o Chrystusie mówiąc: „Ja zaś i po zmartwychwstaniu widziałem Go w ciele i wierzę, że żyje. A gdy przybył do Piotra i do tych, którzy byli z Piotrem, powiedział im: «Oto dotknijcie mnie

⁹⁵ Por. 1 Kor 5, 7.

⁹⁶ Por. Mk 14, 25, par.

⁹⁷ Por. Mk 14, 22, par.; 1 Kor 11, 23.

⁹⁸ *De viris illustr.* 2, tł. bp K. Romaniuk. Oddanie prześcieradła służącemu wskazuje na realność i prawdziwość zmartwychwstania: nie ukradziono więc ciała Jezusa (Mt 28, 11-15). Wyróżnienie Jakuba jest rysem typowym dla judeochrześcijan (por. EwTm 12, Prot-EwJk wstęp). Por. Mk 8, 31 (par). EwHbr. Klijn 79-86 podaje dalsze losy tego tekstu w średniowieczu, aż do Jakuba de Voragine (EwHbr); Aland 507 – por. 1 Kor 15, 3-8 (EwHbr).

⁹⁹ Por. Mt 2, 15; Oz 11, 1.

¹⁰⁰ *De viris illustr.* 3. Por. *Iudad'kon* do Mt 2, 21. Obydwa teksty sprzeczne, co rzuca cień na wiarygodność świadectwa św. Hieronima. Por. Mt 2, 23; Sdz 13, 5; Iz 11, 1; 53, 2; Aland 17, dwa razy (EwHbr).

i zobaczcicie, że nie jestem duchem bez ciała». I natychmiast dotknęli Go i uwierzyli”¹⁰¹.

18. „W Betlejem w Judei”. Jest to błąd przepisywaczy. Mniemamy bowiem, że zostało powiedziane przez ewangelistę, jak to czytamy w tekście hebrajskim, „Judy”, a nie „w Judei”¹⁰².

19. W *Ewangeli*, którą nazywamy *według Hebrajczyków*, zamiast „Chleba nadziemskiego” [łac. *supersubstantialis*] czytamy *mahar*, co znaczy „jutrzejszy”, także sens brzmi: „Chleba naszego jutrzejszego” – to jest przeszłego – „daj nam dzisiaj”¹⁰³.

20. W *Ewangeli*, której używają nazarejczycy i ebionicy – ostatnio przełożyłem ją z języka hebrajskiego na język grecki, przez wielu jest ona uważana za autentyczną Mateusza – człowiek, który miał suchą rękę¹⁰⁴, nazwany murarzem, tymi słowami prosił o pomoc: „Byłem murarzem, ręko ma zdobywałem pożywienie, błagam Cię, Jezu, abyś mi przywrócił zdrowie, bym nie musiał w sposób szpetny żebrać o pokarm”¹⁰⁵.

21. W *Ewangeli*, której używają nazarejczycy, zamiast „syna Barachiasza”¹⁰⁶ znajdujemy napisane „syna Jojady”¹⁰⁷.

22. Oto imię [Barabasz] w *Ewangeli*, która zwie się *według Hebrajczyków*, tłumaczy się „Syn ich nauczyciela”, który został skazany z powodu rozruchów i morderstwa¹⁰⁸.

¹⁰¹ *De viris illustr.* 16. Por. Hieronim, *In Isai* 1, 18, *Praef.* CCL 73a, 741n.; Ps. Justyn, *De resur.* 9, TU 20, 2, 47n. Cytat pochodzi z Listu św. Ignacego do Smyrneńczyków 3, 1n. Fragment opiera się na Łk 24, 33-42. Ślady tego cytatu spotkamy w *Kerygma Petrucytowanej* przez Orygenesesa (*O zasadach* 1, 8 wst.). Kljln 120-123(W); Aland 503 (EwHbr).

¹⁰² *Comm. in Mt* 2, 5, CCL 77, 13. Kljln 123-125 (W); Aland 14 (EwHbr).

¹⁰³ *Comm. in Mt* 6, 11, CCL 77, 37. Por. *Tract. in Ps 135*, PLS 2, 135 – zamiast *supersubstantialis* jest *crastinum* – „jutrzejszy”. Por. Mt 6, 11; Łk 11, 33. Tekst często cytowany w średniowieczu, por. Kljln 86-88 (EwNaz); Aland 87 (EwHbr).

¹⁰⁴ Por. Mt 12, 9.

¹⁰⁵ *Comm. in Mt* 12, 13, CCL 77, 90. Por. 14n.; 52. Kljln 88-90 – lisy w średniowieczu (EwNaz); Aland 68, 158 (EwHbr). Por. tekst 57.

¹⁰⁶ Por. Mt 23, 35.

¹⁰⁷ *Comm. in Mt* 23, 35, CCL 77, 220. Por. 2 Krn 24, 20. Kljln 90n. (EwNaz); Aland 393 (EwHbr).

¹⁰⁸ *Comm. in Mt* 27, 16, tamże 265, 398. Por. *Onomastikon*, PL 23, 884. Kljln 91-93 (EwNaz); Aland 476 (EwHbr).

23. W *Ewangeli* zaś, która jest napisana hebrajskimi literami, czytamy, że to nie zasłona świątyni się rozdarła, ale że wyjątkowej piękności architraw świątyni runął, i się rozłamał¹⁰⁹.

24. Według *Ewangeli*, którą spisano w języku hebrajskim, czytają Nazarejczycy: „Zstąpi nań wszelkie źródło Ducha Świętego. Pan zaś jest duchem, a gdzie jest duch, tam też jest i wolność”. [...] A dalej w *Ewangeli*, którą wyżej wymieniliśmy, znajdują się zapisane następujące słowa: „I stało się, że gdy wyszedł Pan z wody¹¹⁰, zstąpiło całe źródło Ducha Świętego i spoczęło na Nim¹¹¹. I Duch Święty rzekł doń: «Synu mój, we wszystkich prorokach oczekiwałem na Ciebie, abys przyszedł i abym spoczął na Tobie¹¹². Ty jesteś bowiem moim odpoczynkiem¹¹³, Ty jesteś Synem moim pierworodnym¹¹⁴, który żyjesz na wieczność»”¹¹⁵.

25. W *Ewangeli* według *Hebrajczyków*, którą zwykli czytać Nazarejczycy, za jeden z największych grzechów uważa się zasmucenie ducha swego brata¹¹⁶.

26. W *Ewangeli* według *Hebrajczyków*, napisanej w języku chaldejskim i syryjskim, ale literami hebrajskimi, której Nazarejczycy dotąd używają, a uchodzi za *Ewangelię* Apostołów, a przez wielu – za *Ewangelię* Mateusza i znajduje się w bibliotece w Cezarei, tak jest napisane: „Oto matka i bracia Jego¹¹⁷ tak Mu powiedzieli: «Jan Chrzciciel chrzci na odpuszczenie grzechów¹¹⁸; chodźmy więc, by nas ochrzcił»¹¹⁹. On zaś im po-

¹⁰⁹ *Comm. in Mt* 27, 51, CCL 77, 275; por. *Epist.* 120, 8, 10, tł. pol. ks. J. Czuj 3, 129. Opowiadanie nawiązuje do Iz 6, 4. Hieronim dodaje wg Józefa Flawiusza (*Wojna żydowska* 6, 293-300), że usłyszano głosy mówiące: „Przejdźmy z tych siedzib”. Por. *Historia passionis Domini* (Aland 489) i Haimo z Halberstadt, *Comm. in Isai.* 53, 12 (Aland 489). Tekst ten znajdujemy w wielu tekstach średniowiecznych, por. *La tradition synoptique du „voile déchiré”*, *RechScRel* 46(1958) 161-180; *Klijn* 93-98 (EwNaz); Aland 489 (EwHbr).

¹¹⁰ Por. *Mt* 3, 16.

¹¹¹ Por. *Iz* 11, 2; 61, 1.

¹¹² Por. *Syr* 24, 7.

¹¹³ Por. *Ps* 132, 14.

¹¹⁴ Por. *Ps* 2, 7; *Mk* 1, 11; *Kol* 1, 15, itd.

¹¹⁵ *Comm. IV in Isai* 11, 2, CCL 73, 147n. Por. *Ps* 89, 29; *Łk* 1, 33. Tekst cytowany przez Hugona z St. Cher, por. *Klijn* 98-101 (EwHb); Aland 27 (EwHbr).

¹¹⁶ *Comm. IV in Ez.* 18, 7, CCL 75, 237; *Comm. in Eph.* 5, 4, PL 26, 520. Por. *Mt* 18, 16. *Klijn* 101n. (EwHbr); Aland 79 i 250 (EwHbr).

¹¹⁷ Por. *Mt* 12, 46.

¹¹⁸ Por. *Mk* 1, 4; *Łk* 3, 3.

¹¹⁹ Por. *Mt* 3, 13; *Mk* 1, 9.

wiedział: «W czym zgrzeszyłem, abym miał iść i otrzymać od niego chrzest?»¹²⁰ Chyba że z nieświadomości coś powiedziałem». W tejże księdze: „Jeśli brat twój zgrzeszy słowem i zadość ci uczyni, przyjmij go w czasie dnia siedem razy”¹²¹. Rzekł doń Szymon, jego uczeń: „Czy w jednym dniu siedem razy?” Odrzekł mu Pan i powiedział: „I ja ci mówię: aż do siedemdziesięciu siedmiu razy”¹²². Albowiem i u proroków, choć byli namaszczeni Duchem Świętym, znalazło się słowo grzechu”¹²³.

27. Wreszcie Mateusz, który napisał *Ewangelię* w mowie hebrajskiej, podał „Osanna Barrama”, co znaczy „Hosanna na wysokościach”¹²⁴.

28. Przeczytałem niedawno w jakimś żydowskim tomie, w Apokryfie Jeremiasza, który ofiarował mi Żyd z sekty nazarejczyków, w którym te słowa [Mt 27, 9b-10] zostały zapisane dosłownie¹²⁵.

Teodoret z Cyru († ok. 460)

29. Nazarejczycy używają wyłącznie *Ewangelii według Mateusza*¹²⁶.

30. [Nazarejczycy] są Żydami, którzy czczą Chrystusa jako człowieka sprawiedliwego i używają *Ewangelii* zwanej *według Piotra*¹²⁷.

Filip z Sydy (ok. 430)

31. Starożytni zupełnie odrzucają *Ewangelię według Hebrajczyków* i tak zwaną *Piotra* i *Tomasza*, uważając je za pisma heretyków¹²⁸.

Ps. Cyryl Jerozolimski (VII-VIII w.)

32. Mnich rzekł: „Stoi napisane w *Ewangelii według Hebrajczyków*, że gdy Chrystus chciał zejść na ziemię do ludzi, dobry Ojciec wezwał potężną moc niebieską, którą nazwał Michałem i polecił Chrystusa jego pie-

¹²⁰ Por. Mt 3, 14.

¹²¹ Łk 17, 4.

¹²² Mt 18, 21n.

¹²³ J 3, 2. *Dialog. c. Pelag.* 3, 2, tł. pol. W. Szołdrski, PSP 10, 1969, 169. Por. Kpł 4, 2; 5, 18. Podobny tekst u Ps. Cypriana w *De rebaptismate* 17, CSEL 3, 90, por. *Iudad'kon* do Mt 18, 22. Klijn 102-105 (EwNaz); Aland 27, 253 (EwHbr).

¹²⁴ *List* 20, 5, Czuj 1, 83; Klijn 120n. (W); Aland 368 (EwHbr?).

¹²⁵ *Comm. in Mt* 27, 9, CCL 77, 265. Aland 469 (EwHbr).

¹²⁶ *Haeret. fabul. comp.* 2, 1, PG 83, 388, por. powyżej tekst 1.

¹²⁷ *Haeret. fabul. comp.*, PG 83, 389.

¹²⁸ J. M. Lagrange, RBb 31(1922) 181.

czy. Moc ta zeszła na świat i została nazwana Maryją, i Chrystus przebywał w jej łonie siedem miesięcy. Następnie ona sprawiła, że narodził się i wzrastał w kształtach i wybrał Apostołów... został ukrzyżowany i wzięty przez Ojca”. Cyryl zapytał go: „Gdzie w czterech ewangeliach zostało napisane, że święta Dziewica, Matka Boga, jest «mocą»?” Mnich odpowiedział: „W *Ewangelii Hebrajczyków*”. „Tak więc – rzekł Cyryl – mamy pięć ewangelii?” „To jest ewangelia spisana przez Hebrajczyków”... [Mnich cytuje jeszcze następujące zdanie z EwHbr]: „Po tym ponieśli Go na krzyż, a Ojciec wziął Go do siebie”¹²⁹.

Iudad'kon (przed IX w.)¹³⁰

33. W *Iudad'kon* stoi nie „do miasta świętego”¹³¹, ale „do Jerozolimy”¹³².

34. Słowo *eikę* nie znajduje się w pewnych rękopisach ani w *Iudad'kon*¹³³.

35. Słowa „Bo twoje jest królestwo” aż do „Amen” nie znajdują się w niektórych apokryfach¹³⁴.

36. W *Iudad'kon* w pewnym miejscu stoi [napisane]: „Jeśli znajdować się będziecie na moim łonie, a nie będziecie spełniali woli Ojca mego, który jest w niebiesiech, wyrzucę was z mego domu”¹³⁵.

37. *Iudad'kon*: „ponad węże”¹³⁶.

38. *Iudad'kon*: ma „porywają”¹³⁷.

39. *Iudad'kon*: „dziękuję Ci”¹³⁸.

¹²⁹ *Homilia o Matce Bożej*, w: E. A. W. Budge, *Miscellaneous Coptic Texts*, London 1915, 59 (kopt.), 637 (ang., z którego przełożono). Być może jest to fragment EwPt. Autentyczność tej homilii z VI-VII w. wątpliwa (CPG 3603). Ten tekst na pewno nie należał do Ewangelii judeochrześcijańskich, choć może być starszy od samej homilii. Por. W. Burch, *The Gospel According the Hebrews: Some New Matter, Chiefly from Coptic Sources*, JThS (1920) 310-315 i odpowiedź: M. R. James, JThS 22(1921) 160n. Klajn 134-137.

¹³⁰ W 5 kodeksach NT od IX-XIII w. znajdują się warianty tekstu z dopiskiem *Iudad'kon* (Aland 601 indices), które identyfikuje się z EwHbr. Wydanie: A. Schmidke, TU 37, 1, 1911). Znajdujemy tu tekst zbliżony do Mt.

¹³¹ Por. Mt 4, 5.

¹³² Do Mt 4, 5; por. Łk 4, 9. Klajn 107n. (EwNaz); Aland 34.

¹³³ Por. Mt 5, 22. Klajn 108 (EwNaz); Aland 79.

¹³⁴ Por. Mt 6, 11.

¹³⁵ Por. Mt 7, 5. Klajn 108 (EwNaz); Aland 93.

¹³⁶ Por. Mt 10, 16. Klajn 109n. (EwNaz); Aland 141.

¹³⁷ Por. Mt 11, 12. Klajn 110 (EwNaz); Aland 152.

¹³⁸ Por. Mt 11, 25. Klajn 110n. (EwNaz); Aland 154.

40. *Iudad'kon*: nie ma „trzy dni [i trzy noce]”¹³⁹.

41. *Iudad'kon*: „«Korban», to jest to, co wy uznajecie za pożyteczne”¹⁴⁰.

42. To, co jest oznaczone asteryskiem, nie znajduje się ani w pozostałych [rękopisach] ani w *Iudad'kon*¹⁴¹.

43. „Bariona” w *Iudad'kon* jest „Syn Jana”¹⁴².

44. W *Iudad'kon* dalej ma po słowach „siedemdziesięciu siedmiu”: „I nawet u Proroków, po tym jak zostali namaszczeni Duchem Świętym, znalazło się jakieś słowo grzeszne”¹⁴³.

45. *Iudad'kon*: „I zaprzeczył, i zaprzysiągł, złorzeczył”¹⁴⁴.

46. *Iudad'kon*: „I Piłat dał im mężów zbrojnych, aby siedzieli przed jaskinią i strzegli jej dniem i nocą”¹⁴⁵.

Haimo z Auxerre (†860) lub **Haimo z Halberstadt** († ok. 853)

47. Jak jest napisane w *Ewangelii Nazarejczyków*, że na te słowa Pana [„Ojcze, przebac im”¹⁴⁶] uwierzyło wiele tysięcy Żydów stojących wokół krzyża¹⁴⁷.

Scholion do Aurora Piotra z Rygi (XII w.)

48. W księgach *Ewangelii*, których używają Nazarejczycy, czytamy: „Promienie wychodziły z Jego oczu i one zmusiły [Żydów] do ucieczki”¹⁴⁸.

¹³⁹ Por. Mt 12, 40. Kljn 112 (EwNaz); Aland 171.

¹⁴⁰ Por. Mt 15, 5. Kljn 113 (EwNaz); Aland 219.

¹⁴¹ *In Mt* 16, 2n. Por. Kljn 114 (EwNaz); Aland 226.

¹⁴² Por. Mt 16, 17; J 1, 42; 21, 15. Kljn 114 (EwNaz); Aland 232.

¹⁴³ Por. Mt 18, 22. Kljn 105-107; Aland 253 EwNaz), por. 26.

¹⁴⁴ Por. Mt 26, 74. Kljn 115 (EwNaz); Aland 468.

¹⁴⁵ Por. Mt 27, 65. Kljn 115n. (EwNaz); Aland 494.

¹⁴⁶ Łk 23, 34.

¹⁴⁷ Haimo z Auxerre i Haimo z Halberstadt bywają ze sobą utożsamiani, por. LThK 4, 1995, 1050n. *Comm. in Isai.* 53, 12, PL 116, 994; Hieronim, *List* 120, 8n. Por. poniżej tekst 56. Por. Łk 23, 48; EwPt 7 (25). Kljn 129-131 (W); Aland 484, 489 (EwHbr).

¹⁴⁸ JThS 7(1906), 566. Tekst zależny od Hieronim, *Comm. in Mt.* 9, 9 i 21, 15n. Fragment odnosi się do wypędzenia kupców ze świątyni. Por. Mt 21, 12. Kljn 137n. (W); Aland 371 (EwHbr).

Historica investigatio evangelii secundum Lucam

49. Bezaida, w której uzdrowił paralytyka według Jana. W tych miastach [Korozain i Betsaida] dokonał wielu cudów¹⁴⁹: *Ewangelia według Hebrajczyków* wylicza pięćdziesiąt trzy cuda wykonane w nich¹⁵⁰.

Katecheza celtycka (IX w.)

50. I tak owe osiem dni Paschy, w której Chrystus, Syn Boży, zmartwychwstał¹⁵¹, oznaczają osiem dni ostatecznej Paschy, w czasie której będzie sądzone całe nasienie Adama¹⁵², jak donosi *Ewangelia Hebrajczyków*, i dlatego też sądzą uczeni, że dzień sądu przypadnie w czasie Paschy, ponieważ w tym dniu zmartwychwstał Chrystus, aby z nim znowu zmartwychwstali święci. Także w dniu Paschy rozpoczął Bóg stwarzać to, co stworzone na początku świata, i kształtował je przez sześć dni tygodnia, aż do chwili, gdy spoczął dnia siódmego¹⁵³. Podobnie też, jak się sądzi, świat będzie niszczoney przez siedem dni sądu, a sprawiedliwi zostaną powołani ósmego dnia, by zasiąść po prawicy Boga Ojca. Także wielkie znaki będą przez siedem dni liczonych przed dniem sądu. To są znaki pierwszego dnia: wielkie grzmoty¹⁵⁴. I pozostałe...¹⁵⁵

Sedulius Scottus (Seduliusz Szkot, † ok. 848)

51. O tym bowiem donosi *Ewangelia*, która nosi tytuł [*Ewangelia według Hebrajczyków*]: „Spojrzawszy Józef ujrzał tłum wędrowców zdążających do jaskini¹⁵⁶, i rzekł: «Powstanę i wyjdę im naprzeciw!» Gdy wyszedł, rzekł Józef do Szymona¹⁵⁷: „Ci, co tu idą, wydają się być wróżami, bo oto co chwila spoglądają w niebo i rozprawiają pomiędzy sobą. Ale wydają się oni być obcymi, ponieważ ich ubiór różni się od naszego. Szata ich jest szeroka, ich kolor skóry jest ciemniejszy, mają nakrycia głowy [mitry], szaty ich wydają się być miękkie, a na nogach mają szarawary. Oto stanęli i patrzą na mnie; oto znowu ruszyli i podążają tu”. Z tych słów ja-

¹⁴⁹ Por. Łk 10, 13; Mt 11, 20.

¹⁵⁰ B. Bischoff, *Sacris erudiri* 6(1954) 262; Klijn 133n. (W); Aland 153, 260 (EwHbr).

¹⁵¹ Por. Mk 16, 1-8, par.

¹⁵² Por. Rz 4, 25.

¹⁵³ Por. Rdz 1, 1 – 2, 3.

¹⁵⁴ Por. ApTm, ANT 3, 329.

¹⁵⁵ A. Wilmart, *Analecta Reginensia*, SteT 59, 1933, 58; por. A. Strobel, ZNW 49(158) 157-196; Tenże, ZKG 76(1965) 148; Klijn 131-133 (W).; Aland 498 (EwHbr).

¹⁵⁶ Por. Justyn, *Dialog*, 78; ProtEwJk 18-21 (objaśnienia).

¹⁵⁷ Por. ProtEwJk 17, 2 raczej niż Mk 6, 3.

sno widać, że nie trzech mężów, ale tłum wędrowców przybył do Pana, choć według niektórych najważniejsi przywódcy tego tłumu byli oznaczeni określonymi imionami: Malchus, Caspar i Fadizarda¹⁵⁸.

Historia passionis Domini

52. ...i wytarł ich nogi¹⁵⁹. I – jak mówi się w *Ewangelii Nazarejczyków* – ucałował każdemu stopy¹⁶⁰.

53. Ukazał się anioł z nieba i umacniał Go¹⁶¹. O tym, jak anioł umacniał Chrystusa w agonii, podczas modlitwy, jest mowa w *Ewangelii Nazarejczyków*. To samo znajduje się u Anzelma w jego *Placzu*¹⁶²: „Wytrwaj, o Panie, oto teraz bowiem nadchodzi czas, w którym przez Twą mękę musi zostać odkupiony ród ludzki sprzedany w osobie Adama”¹⁶³.

54. W *Ewangelii Nazarejczyków* znajdujemy przyczynę, dla której Jan był znany kapłanowi¹⁶⁴: był on bowiem synem ubogiego rybaka Zebedeusza¹⁶⁵ i często nosił ryby na dwór kapłanów Annasza i Kajfasza. Wyszedł więc Jan do służebnicy [odźwiernej] i od niej uzyskał to, że Piotr, jego towarzysz, który stał przed drzwiami płacząc, został wpuszczony¹⁶⁶.

55. ...i zapamiętaj, że Piłat nie zadał Panu takich mąk i takich zniewagi tylko z powodu złościwości... przeto dla zadośćuczynienia przewrotności Żydów wydał Go znieważonego i biczowano przywiązanego do kolumny, ufając, że Żydzi zadowolą się tą zniewagą. Mówi się w *Ewangelii Nazarejczyków*, że Żydzi przekupili czterech żołnierzy, aby bili Pana z taką

¹⁵⁸ *Comm. in Mt*, ed. B. Löfstedt, *Aus der lateinischen Bibel* 14, Freiburg 1989, 66n.; O legendzie trzech Króli por. ProtEwJk 21; EwDzArab 7n.; EwDzOrm 11; EwGr 9-11 i PsMt 16; EwDzŁac 22[89] – tekst bardzo bliski podobnie jak rkps Brit. Mus. Harley 1138, por. J. Gijssels, *ABol* 94[1976] 300). Kljn 125-128 (W); Aland 14 (EwHbr).

¹⁵⁹ Por. J 13, 5.

¹⁶⁰ Rkp. z XIV w. w posiadaniu B. Bischoffa, frg. cytuje Aland, 433 (EwHbr). Por. Łk 7, 38-45. Kljn 142 (W).

¹⁶¹ Por. Łk 22, 43.

¹⁶² PL 187, 1133.

¹⁶³ Aland 457 (EwHbr). Por. Ga 3, 13. Por. Kljn 143 (W).

¹⁶⁴ Por. J 18, 15.

¹⁶⁵ Por. Mk 1, 19n.

¹⁶⁶ Aland 466 EwHbr). Por. Kljn 144 (W). Wiadomość tę cytuje utwór średniowieczny *Heiland*, ed. F. Genzmer, Stuttgart 1966, 154; por. *Grecka Legenda Jakuba Większego* 6, WST 7(1995) 80.

siłą¹⁶⁷, by spłynął krwią na całym ciele. Ich także przekupili, by Go ukrzyżowali tak, jak stoi napisane u Jana [rozdział] dziewiętnasty. W tym wszystkim Żydzi byli zmieszani z poganami¹⁶⁸.

56. „Ojcze, przebacz im, bo nie wiedzą, co czynią”¹⁶⁹. I zapamiętaj, że w *Ewangelii Nazarejczyków* można przeczytać, iż na skutek modlitwy Chrystusa pełnej mocy nawróciło się później ku wierze osiem tysięcy, to jest trzy tysiące w dzień zesłania Ducha Świętego, jak stoi napisane w *Dziejach* [rozdział] drugi¹⁷⁰, a później pięć tysięcy, jak jest mowa w *Dziejach* [rozdział] dziesiąty¹⁷¹.

Rękopisy

57. W rękopisach mamy rozrzucone imiona różnych osób NT:

- kobieta chora na upływ krwi¹⁷² – Mariosa,
- człowiek z suchą ręką, murarz¹⁷³ – Malchus,
- królowa południa, Etiopii¹⁷⁴ – Meroe (Meruae),
- córka – to jest Synagoga [?]¹⁷⁵ – Mariossa¹⁷⁶.

Hugo z St. Cher (XIII w.)

58. W *Ewangelii Nazarejczyków* czytamy, jak mówi Chryzostom, że Józef nie mógł spojrzeć na Maryję twarzą w twarz, bo od poczęcia Duch Święty wypełnił ją w sposób całkowity, i tak nie mógł on jej poznać z powodu blasku jej oblicza¹⁷⁷.

¹⁶⁷ Por. Mk 15, 15-20; Mt 27, 27-31; J 19, 1-3. O czterech żołnierzach mówi św. Augustyn, *In Ioannis Evang.* 118 i *Dzieje Tomasza* 165 (czterech żołnierzy i ich dowódcę przedstawiają cztery elementy należące do Jednego).

¹⁶⁸ Aland 478-480 (EwHbr). Typowe dla Wschodu usprawiedliwianie Piłata kosztem Żydów (por. np. EwPt). Kljn 145 (W).

¹⁶⁹ Por. Łk 23, 34.

¹⁷⁰ Por. Dz 2, 41.

¹⁷¹ Aland 484 (EwHbr). Haimo z Auxerre, *In Is.* 53, 12. Tekst 47. Por. Dz 4, 4. Kljn 144 (W).

¹⁷² Por. Mt 9, 20; Łk 8, 42.

¹⁷³ Por. Mt 12, 10 i fig. 20 (w tekście tym człowiekiem jest Mateusz!).

¹⁷⁴ Por. Mt 12, 42; Łk 11, 31.

¹⁷⁵ Por. Mt 9, 20; Łk 8, 42.

¹⁷⁶ Glosy cytowane przez B. Bischoffa (*Wendepunkte in der Geschichte der Lateinischen Exegese in Frühmittelalter*, w: Tenze, *Mittelalterliche Studien*, Stuttgart 1966, 252, 262). Cytuję za Schneemelcher I, 139, nr 29 i 30.

¹⁷⁷ Por. LThK 1995, 310n. *In Evang. secundum Mt*, t. VI, Venezia 1732, 6a. Mamy tu nawiązanie do jakiejś nieznannej ewangelii dzieciństwa. Powołanie się na Chryzostoma po-

59. Jest powiedziane w *Ewangeli Nazarejczyków*, że dwaj umarli przed czterdziestu laty mężowie dobrzy i pobożni przybyli po zmartwychwstaniu do świątyni, i nic nie powiedziawszy udali się do Pergamonu¹⁷⁸.

60. Jest powiedziane w *Ewangeli Nazarejczyków*, że Żydzi umieścili tegoż Józefa w więzieniu i przywiązali go do kolumny za to, że z takimi honorami Go pochował. A także, że [Jezus] po zmartwychwstaniu objawił się mu pierwiej niż Magdalenie i uwolnił go z więzienia¹⁷⁹.

61. Można przeczytać w *Ewangeli Nazarejczyków*, że pochwycono wtedy Józefa i wtrącono go do więzienia. Po swoim zmartwychwstaniu Pan najpierw ukazał mu się w więzieniu. Natomiast Nikodem uciekł do posiadłości Gamaliela¹⁸⁰.

62. Podobnie najpierw spośród niewiast objawił się Marii Magdalenie wedle porządku objawień podanego w Ewangeli, a mówię to, ponieważ czytamy w *Ewangeli Nazarejczyków*, że najpierw objawił się błogosławionej Dziewicy¹⁸¹.

Siedemnaście cudów związanych z Narodzeniem Chrystusa (przed 1372 r. – data rkps).

63. W nocy objawienia się Chrystusa sprawiedliwego,
Miało miejsce siedemnaście cudów na świecie,
W sposób przepiękny jest o tobie opowiedziane
W *Ewangeli Hebrajczyków*¹⁸².

zwala przypuszczać, że idzie tu o *Opus imperfectum in Mt* (PG 56, 611-946), ale nie znajdujemy w nim takiego fragmentu. Kljn 138 (W).

¹⁷⁸ Tamże, 87b. Nawiązanie, być może do EwNik 17, 1 – chodzi o dwóch synów Symeona, którzy mieli umrzeć przed samą męką Pańską. W niektórych rękopisach EwNik figuruje jako *Ewangelia Nazarejczyków*, Tischendorf, *Evangelia* 333 (aparatus krytyczny). Kljn 138n. (W).

¹⁷⁹ Tamże, 88a. Por. EwNik 15, 6; JózAr 4, 1n. Por. Kljn 139n. (W)

¹⁸⁰ *In Evang. Joann.* 6, 1732, 395a. Por. *Gesta Pilati* 12, 1; 15, 5. Pomyłka Galilea/Gamaliel? Kljn 139 (W).

¹⁸¹ Tenże, *In Epistulas divi Pauli* (1 Kor 15), tamże 115a. Por. Kljn 140 (W).

¹⁸² Ed. H. Meyer, *Zeitschrift f. Celtische Philologie* 5(1905)24n.; V. Hull, *Modern Philolog.* 43(1945) 25-29(32n.). Rozwinięcie opisu ProtEwJk 18n.; Kljn 141n. (W).

Leabhar Breac (przed 1411 r.)

64. Te zaś zwierzęta¹⁸³ zostały z powrotem doprowadzone do ich panów, jak czytamy w *Ewangeliu według Hebrajczyków*¹⁸⁴.

b. Ewangelia Ebionitów (EwEb)

Wiadomości o ebionitach¹⁸⁵ przekazał nam Epifaniusz, biskup Salaminy († 404) w *Herezji trzydziestej*. Była to grupa judeochrześcijan o silnych tendencjach gnostyckich. Imię wywodzi się od hebr. *ebionim* – ubodzy, a nie – jak chce Epifaniusz – od pewnego Ebiona. U Epifaniasza znajdują się liczne fragmenty tej Ewangelii. Tytułu jej nie znamy, Epifaniusz nazywa ją *Hebrad'kon*. Identyfikowano ją z EwHbr lub *Ewangelią Dwunastu* (por. niżej s. 120). Były to prawdopodobnie utwory zbliżone, wydaje się jednak, że EwHbr opierała się na Ewangelii Mateusza, podczas gdy EwEb uwzględniała również inne ewangelie synoptyczne. Nie wiemy, czy był to utwór powstały po aramejsku czy po grecku. Możliwe, że powstała w pierwszej połowie II w., prawdopodobnie w Zajordanii, gdzie było skupisko ebionitów, których odwiedzał Epifaniusz w IV w. Ebionici przetrwali do późnej epoki starożytnej, o ile nie do wczesnego średniowiecza, w Arabii i to od nich najprawdopodobniej Mahomet czerpał swoje wiadomości o chrześcijaństwie¹⁸⁶.

EwEb zaczynała się prawdopodobnie od powołania Apostołów, bądź, co bardziej przypuszczalne, od chrztu Chrystusa. Zawierała Kazanie na Górze (tekst 6), opis Ostatniej Wieczerzy (tekst 8). Wydaje się, że miała charakter ewangelii synoptycznych. W EwEb został opuszczony opis dzieciństwa Chrystusa, co było typowym rysem gnostycyzującej teologii ebionitów. Według nich bowiem Chrystus nie narodził się Bogiem, ale Duch Święty zstąpił na Niego w czasie chrztu (tekst 5). Według ebionitów Chrystus odrzucił ofiary (tekst 7), co było przejawem ich walki z kultem świątyni. Zachowywali wegetarianizm (tekst 4 i 8).

W ostatnich czasach zredukowano ilość tekstów przypisywanych EwEb do tych, które przekazuje Epifaniusz. Wtrącone w zdanie słowo „mówi” stanowi łącznik pomiędzy fragmentami EwEb w tekście Epifaniasza.

¹⁸³ Por. Mt 21, 1-9, par.

¹⁸⁴R. Atkinson, *Passions and the Homilies from Leabhar Breac*, Dublin 1887, 165[421].
Por. Klijn 145 (W.).

¹⁸⁵ Podstawowe wiadomości por. A. F. J. Klijn, DPAC 1, 1054n.

¹⁸⁶ Por. H. Corbin, w: *Evangile de Barnabé*, Paris 1977, 9; M. E. Roncaglia, *Éléments ébionites et alcazad'tes dans le Coran*, POC 21(1971) 101-126; J. Dorra-Haddan, *Le Coran, prédication nazaréene*, POC 23(1973) 148-155.